

THE RESISTANCE THROUGH CULTURE: MYTH AND REALITY

Alexandra Zotescu

PhD. Student, ””Transilvania” University of Braşov” University of Braşov

Abstract: This study defines the main features of the Romanian literature during the decades of communism, the conflicts between the two sides writers (the ones who accepted the ethical compromise and the ones who managed to maintain a certain independence concerning their work) in a hostile era in which the literature was oriented in a wrong direction and it was marked by a conflict between esthetic and politics. In a totalitarian state, where the power system was a particular one, the social life had an unusual activity and the culture had unexpected parts, the relation between literature and politics was special. During communism the culture was subordinated to the political system and the writers became sometimes officers of that system. The censorship was the first condition for the literature existence. By respecting the party's indications, the censors asked the writers changes of vision. They had to get inspired only from the socialist actuality, to inculcate the fact that during communism people lived better than in any other historical period and that the ones who were against communism destroyed the Romanian spirituality. The censorship role was to annihilate the gap between reality and ideology. The cultural view during the Romanian communism became more and more degraded. Romania was a closed society characterized by repression on each level. The literature served the politics, stood for the regime and glorified the Leader's action.

Keywords: cultural resistance, censorship, propaganda, repression, socialist realism.

Literatura devine pentru fiecare perioadă din istorie o oglindă fidelă ce reflectă adevăratele valori, interese ale societății. Ceea ce caracterizează literatura în primul rând este capacitatea sa de a se adapta timpurilor istorice, tradiției, schimbărilor din societatea contemporană. Literatura română scrisă în comunism este cea mai incitantă literatură scrisă pe teritoriul românesc, tocmai prin amestecul incredibil de morală și estetică, prin intruziunea politicului în artă, prin compromis și rezistență, reușitele și eșecurile scriitorilor.

Putem vorbi însă de o literatură valoroasă în timpul dictaturii comuniste, când a avut loc o adevărată răsturnare a valorilor și o îndoctrinare a clasei intelectuale? A critica regimul sau a încerca să evidențiezi realitatea socialistă cruntă era atunci echivalent cu dispariția de pe scena culturală sau chiar de pe scena vieții. Acest lucru a fost posibil și pentru că nu a existat o inițiativă în masă a intelectualilor de a se împotrivi, eventual doar încercări individuale sporadice.

Dată fiind această situație, au putut scriitorii români să se detașeze de greutățile și absurditățile acelei perioade prin intermediul propriilor opere (bineînțeles, le excludem aici pe cele închinată „bravului” conducător, Nicolae Ceaușescu)? Au avut parte, cel puțin, de această consolare?

Comunismul reprezintă o problemă a românilor mult mai profundă, iar consecințele sale sunt tratate de la o ironie tragică la una tragicomică în contemporaneitate, în care criza de identitate ce se întrezărea la începutul anilor '80, a căpătat amploare. „Comunismul a fost, categoric, un timp al măștilor. Acum, măștile au căzut. Lichelele sunt mai sincere. Mitocanii nu se mai prefac. Pudibonziții ipocriți s-au repezit la revistele pornografice. Canaliile l-au făcut pe Cațavencu să pară un diletant”¹.

Istoria regimului comunist în România reprezintă, fără doar și poate, o perioadă ostilă culturii, în primul rând. Partidul a început noua relație cu cultura prin manevre de distrugere a acumulărilor și instrumentelor culturale existente. Perioada comunistă a însemnat un zid uriaș construit în calea dezvoltării culturii românești, pentru că a vorbi și a scrie despre literatura din anii comunismului înseamnă a te situa, cu sau fără voie, aproape exclusiv pe teren politic. Arta exista numai cu compromisul aservirii propagandei comuniste. „Comunismul a blocat orice dezbatere canonică.

¹ Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Corint, București, 2007, p. 58.

Slăbiciunile și mai târziu anihilarea societății civice în România au făcut ca esteticul să fie mereu văzut ca singura graniță de apărare a democrației în fața terorii de dreapta și de stânga”².

Regimul comunist a fost deosebit de dur, marcat de un control riguros la toate nivelurile: colectivizarea forțată și rapidă a gospodăriilor țărănești, distrugerea identității, a personalității individului și a intelectualității. Literatura trebuia să devină mijloc de educare comunistă a maselor și de formare a conștiinței socialiste. Eroul pozitiv reprezenta un model de urmat pentru oamenii muncii, întruchipând toate virtuțile revoluționarului comunist. Scriitorii acelei epoci s-au împărțit în două tabere: pe de o parte, cei aserviți ideologiei politice, care au acceptat compromisul și, pe de altă parte, cei care au încercat, pe cât posibil, să evite o confruntare directă cu Partidul, să nu se lase prinși în mrejele utopiei comuniste. Din noua literatură, agreată de Partid, trebuia să reiasă că în timpul comunismului se trăiește mult mai bine decât în toate perioadele istorice anterioare, că activiștii de partid și susținătorii lor sunt oameni frumoși, responsabili, demni de încredere, apărători ai valorilor naționale, în timp ce anticomuniștii distrug spiritualitatea românească.

Rolul cenzurii și al propagandei a fost tocmai de a anihila prăpastia dintre ideologie și realitate. Cenzura a fost aplicată la toate nivelurile: era o modalitate de control al informațiilor, un instrumentul folosit de regim în restructurarea concepțiilor maselor, în deformarea relațiilor interpersonale sau în rescrierea istoriei, astfel încât să servească direcției impuse de Partid.

După instaurarea regimului comunist, cultura a fost subordonată politicului. Autonomia esteticului este condamnată oficial, este admisă numai arta pusă în serviciul puterii politice. Cultura a primit roluri neașteptate, legătura dintre politică și literatură fiind una specială. Istoria din anii de dominație comunistă le-a pus într-o relație nefirească, de subordonare, în care libertatea de creație literară a stat sub dominația sistemului politic, iar scriitorii au fost transformați în funcționari ai acestui sistem. Cultura a fost redusă la dimensiunea ideologico-educativă, direcționată în scopul formării și dezvoltării conștiinței socialiste a maselor.

Este cu adevărat greu să putem vorbi despre o rezistență prin cultură într-o epocă în care intruziunea politicului în viața oamenilor se făcea la orice nivel. Autoritățile comuniste au luat toate măsurile necesare pentru transformarea literaturii în instrument de propagandă. Rolul actului literar era de a conduce prin mijloace specifice la formarea „omului nou”, la educarea acestuia în spiritul noilor realități, altfel spus, de a fi o prelungire a serviciului de propagandă. Realismul socialist însemna să scrii nu ceea ce vedeai în realitate, ci ce ar trebui să fie realitatea.

Problema rezistenței prin cultură s-a pus nu numai în cazul creatorilor de cultură, de literatură, ci și în cazul unei bune părți a societății românești: pentru aceasta recursul la cultură, atâta cât era accesibilă, a reprezentat o alternativă existențială la mizeria generalizată pe care o oferea realitatea.

Peisajul cultural românesc din perioada comunistă a devenit din ce în ce mai degradat, o dată cu trecerea anilor. România era o societate închisă, caracterizată prin represiune în toate domeniile existenței umane: limitări ale dreptului de proprietate, condiții grele de muncă și salarii mici, lipsa libertății de opinie, cenzură permanentă în domeniul culturii, reprimarea tuturor încercărilor de a combate absurdul acestei îngrădiri a oricărui tip de libertate.

Existența sau nu a unei rezistențe culturale în timpul regimului comunist a devenit subiect de controverse încă din primii ani de după Revoluție. Opiniile criticilor sunt diverse: unii susțin ideea de rezistență, alții adoptă o cale de mijloc, iar o parte o neagă vehement. Dat fiind contextul istoric nefavorabil, scriitorii români au avut de ales între a se alia ideologiei sau nu. O altă opțiune era adoptarea unei atitudini duale: aparent, supuși ideologiei, dar, în esență, subversivi. În mediile sociale și intelectuale s-a dezvoltat un limbaj codificat prin care oamenii își exprimau aversiunea față de regim; este epoca limbajului „cu perdea”, a unor conduite duplicitare, ca strategii de supraviețuire și de opoziție simbolică. Cultura interioară a grupurilor și a indivizilor era alta decât cea pe care o solicita propaganda; la nivel social se formase și se consolidase o contracultură puternică față de cea oficială, dar care nu dobânda decât o expresie disimulată sau care trăia paralel cu cea oficială. În lupta împotriva totalitarismului comunist, „rezistența”, presupunea, în primul rând, rezistența fizică (la arestări, torturi, interogatorii, condiții de detenție), o rezistență psihică (la presiune, trădări,

² Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi modernitatea*, Univers, București, 1999, p. 52.

integritate, șantaj, reeducare), o rezistență morală (la principiile morale, în raport cu propria persoană, familia, colectivitatea, trecutul, în raport cu noul regim politic). Rezistența manifestată în cultură reprezintă câte ceva din fiecare dintre celelalte forme de rezistență.

În timpul regimului ceaușist, literatura a acționat la unison cu mass-media pentru a manipula populația. Era o literatură aservită, al cărei rol îl constituia acela de a susține regimul, de a ridica în slăvi faptele tovarășului și ideologia politică, ce urmărea schimbarea radicală a mentalității oamenilor. În viziune comunistă, „omul nou” era mântuit prin dreapta credință, înfruntând tentațiile comune specifice omului de rând, bucurându-se de viața cea nouă și frumoasă pe care o oferea regimul politic.

Fenomenul de rezistență nu a fost de amploare, ci, mai degrabă, o atitudine mai mult tacită, de evitare a unei opozitii fățișe față de ingerințele regimului și refuzul compromisului asumat. A critica regimul sau a încerca să evedențiezi realitatea socialistă cruntă era atunci echivalent cu dispariția de pe scena culturală sau chiar de pe scena vieții. Teama de a fi sancționați îi determina pe scriitori să își fixeze anumite limite dincolo de cele impuse de autorități, îi conducea la autocenzură. De aceea, literații au înțeles „rezistența” într-un mod propriu: unii cu decență, alții cu sacrificii, unii cu demnitate, alții cu fățărnicie.

Printre cele mai de seamă voci ale rezistenței culturale, îi amintim pe Paul Goma, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Bujor Nedelcovici (din afara țării), Dan Deșliu, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Dorin Tudoran, scriitorii Generației '80. Un caz aparte îl constituie și antiprotocroniștii (Nicolae Manolescu, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu) care nu respingeau neapărat ideea națională, dar refuzau politizarea ei și, mai cu seamă, antimodernismul și antieuropeanismul protocroniștilor. Intervențiile minime ale acestora au fost datorate fie faptului că protocroniștii se bucurau de sprijinul partidul și adversarii lor nu aveau, deci, șansa la replică, fie pentru că acuzațiile aduse erau uneori atât de eronate încât probabil că un răspuns la fel de dur ar fi condus la iscarea unei polemici în care tot autohtonii ar fi avut câștig de cauză. A rezista presupunea, în cea mai bună situație, tăcerea asumată; oricum, era mai bine să taci, decât să te arunci entuziasmat în valurile productive ale naționalismului, căzând, de cele mai multe ori, în sfera ridicolului, doar pentru a te situa în grațiile partidului.

Criticul literar Ion Simuț vine în sprijinul acestei idei prin articolul *A existat disidentă înainte de Paul Goma?* Acesta face în primul rând distincția între disidență și subversivitate, ambele conținute în discursul literar, „literatura disidentă nu poate fi niciodată publicată în țară, nici acceptată în vreun fel, în timp ce literatura subversivă, neperceptută ca atare de către cenzură, ci de către cititor, prin complicitate, este publicată și dobândește o circulație publică ce se încarcă de un prestigiu ocult”³.

Printre scriitorii care au rezistat regimului și au avut curajul de critica ideologia politică, Simuț îi amintește pe: Miron Radu Paraschivescu cu *Jurnalul unui cobai*, publicat fragmentar în 1994, Nicolae Labiș, cu poezia sa radicală, militând pentru recuperarea unui Marx tânăr. Tot romanul postum al lui I. D. Sârbu *Adio, Europa!* (apărut după 1989) își construiește critica dură a regimului comunist din punctul de vedere al unui personaj care crede că răul vine dintr-o proastă înțelegere și aplicare a marxismului. „Comunismul românesc a denaturat marxismul - aceasta e atitudinea tipică pentru disidența mocnită a anilor '50, disidența de stânga, continuată prin insinuări până în anii '80, în romanele lui Marin Preda, Augustin Buzura sau Paul Georgescu. Personajele acestora sunt comuniști emancipați, melioriști pașnici, dar nu reformatori radicali, direcți și transparentți în negație”⁴. Un alt exemplu este poezia de închisoare a lui Radu Gyr și a altora, circulând oral. Totodată, există și un document artistic al protestului clamat de Victor Valeriu Martinescu în epoca proletcultistă. Acesta a publicat la Paris un fel de memoriu poetic virulent, patetic și tulburător, sub pseudonimul *Haiduc*. Păstorel Teodoreanu a fost disident veritabil în epigrame politice usturătoare, ce circulau clandestin. Pentru vehemența acestor epigrame anticomuniste, autorul a plătit cu închisoarea. Cazul care a devenit cel mai cunoscut după 1990 e acela al poeziei lui Radu Gyr *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane*, pentru care autorul este arestat în 1958.

³ Ion Simuț, *A existat disidentă înainte de Paul Goma?*, „România literară”, Numărul 22, 2008.

⁴ *Ibidem*.

Putem spune că subversivitatea a existat întotdeauna, într-o oarecare măsură, cu rezultate mai mult sau mai puțin evidente. Orice epocă literară este marcată și de subversivitate, printre altele, mai ales din motive politice, de cele mai multe ori în cazurile în care puterea politică și-a subordonat literatura. În literatura noastră, subversiunea a căpătat amploare mai ales în timpul regimului ceaușist. Trăind într-o perioadă istorică apăsătoare, scriitorii au simțit nevoia creării unei literaturi polemice la adresa societății. Atitudinea lor era, de fapt, un strigăt de atenționare a tuturor românilor, un avertisment asupra a tot ceea ce se petrecea în România comunistă. Literatura lor a reușit uneori să scape de ochiul vigilent al cenzurii prin chiar modalitatea de exprimare, prin stilul voalat de a ironiza mediocritatea și perfidia clasei conducătoare. Necesitatea subversiunii este de netăgăduit, pentru că într-o asemenea epocă, literatura, perfect adaptabilă, nu poate răspunde decât ofensiv, fără a ezita să intre în polemică, acest lucru, bineînțeles, dacă vorbim de o literatură valoroasă. Pentru că au existat și destule cazuri în care unii scriitorii au preferat să se alătore ideologiei, urmărindu-și interesele și asigurându-și un trai bun și o viață tihnită, chiar dacă lipsită de satisfacții spirituale. Trebuia acceptat, fără îndoială, și compromisul într-o oarecare măsură, în sensul exprimării adevărurilor în manieră voalată, cu prețul publicării operelor.

Un alt scriitor de părere că a existat o rezistență culturală este și Andrei Pleșu: „A refuza să faci poezie omagială, a nu ceda tabuurilor de partid, a nu te angaja prin scrisul și ideile tale în serviciul propagandei oficiale, a-ți proteja, cu încăpăținare, libertatea interioară și verticalitatea, a nu pune pe piață decât « produse » valide prin ele însele și nu prin servilism estetic sau filozofic înseamnă, până la urmă, « a rezista »”⁵. Pleșu consideră că marele merit al unor scriitori din perioada comunistă este acela de a fi refuzat înregimentarea politică, însă diplomat, fără a face mare vâlvă și asumându-și, bineînțeles niște riscuri (marginalizarea, pierderea slujbei sau a poziției din anumite instituții, și, în fond, expunerea la discreția hazardului).

Articolul intitulat *Rezistența sau supraviețuire prin cultură?* din „Observatorul Cultural” redă o dezbatere ce a avut ca punct de plecare un text al Sandei Cordoș despre *Rezistența în literatură*. Aceasta distinge și descrie două paliere de manifestare ale fenomenului de rezistență⁶: pe de o parte, literatura care a rezistat ofensivei constante și din ce în ce mai agresive a ideologiei politice de a o supune și a o reduce la o anexă propagandistică, reușind să păstreze, în cărți literare aflate în circulație, valori artistice și valori umane universale, iar, pe de altă parte, discursurile personale, nonficționale, clandestine ale scriitorilor (fără circulație publică) care reușesc să ofere o reprezentare comunitară din ultimul deceniu comunist, reținând imaginea unei rezistențe fizice (în fața frigului, a foametei, a îndochinării politice).

Atitudinea Ruxandrei Cesereanu este rezervată: „mă raportează prin termenul rezistență la cei care au pățimit concret pentru curajul lor. Consider că termenul de rezistență ar fi, astfel, potrivit pentru cei care au fost interziși, cărora le-au fost interzise scrierile, dar pentru cei care au reușit să publice oficial, chiar dacă romanele și textele lor conțineau subversivitate și la adresa regimului ceaușist (prin aluzii cu efect de catharsis social), cred că termenul potrivit ar fi acela de supraviețuire și nu cel de rezistență.”⁷ Exemplele de rezistență pe care le evocă scriitoarea sunt: *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt, care a fost prezentat la editură și a fost interzis, *Adio, Europa* de I.D. Sârbu sau *Sertarul cu aplauze*, romanul Anei Blandiana.

În articolul *Rezistența prin cultură - cinci paradoxuri* Alexandru Laszlo se îndoiește de faptul că ar fi existat o rezistență prin cultură în regimul comunist. Principalele sale motive sunt: lipsa în documentele vremii a unor probe care să ateste măcar apariția termenului de rezistență, complicitatea marilor scriitori români la instaurarea regimului, lipsa unei liste oficiale clare a celor care au practicat rezistența prin cultură, arhivele Securității care au scos la iveală că o sumă de autori prestigioși s-au îndeletnicit cu delatarea colegilor, în beneficiul dictaturii și „o altă categorie de indivizi care se

⁵ Andrei Pleșu, *Rezistența prin cultură*, „Dilema Veche”, nr. 348, 14-20 octombrie, 2010.

⁶ Ruxandra Cesereanu, Doru Pop, Anca Hațiegan, *Rezistență sau supraviețuire prin cultură?*, „Observatorul Cultural”, nr. 203, ianuarie, 2004.

⁷ *Ibidem*.

înghesuie la cașcavalul rezistenței prin cultură este reprezentată de înșiși responsabili ideologici ai consolidării comunismului”⁸.

Acesta aduce în discuție și *Antologia rușinii*, adunată de Virgil Ierunca, ce cuprinde lista unor autori care s-au întrecut să ridice în slăvi comunismul: „Mai mare cinste pentru un scriitor nu poate fi decât de a-i putea vorbi aici, în România socialistă, fiului său, fraților săi, neamului său (...). Căci aici există istorie, țara este ridicată la rang de patrie socialistă, iar omul la ființă a adevărului, suveran al libertății.” (Ioan Alexandru); „Dar ar trebui citate în întregime cuvântările tovarășului Nicolae Ceaușescu, scrieri de importanță istorică, elaborate într-un stil limpede, sobru, echilibrat, eficient. Stilul unui autor de mare clasă, nu în zadar tradus în atâtea limbi pe toate meridianele.” (George Bălăiță); „Sunt 12 ani de când tovarășul Nicolae Ceaușescu a preluat conducerea partidului și a statului, dar acești ani, atât de generoși în evenimente, ne-au îmbogățit cu o experiență enormă, ne-au arătat dimensiunile noastre reale, chipul nostru cel adevărat și forța noastră.” (Augustin Buzura); „Revoluția culturală înfăptuită de partidul nostru a deschis larg drumul spre cultura țărănimii. Scriitorii, în fața unui public tot mai avid de o carte bună, vor trebui să se gândească astfel la spusele tovarășului Ceaușescu, care a anunțat tot aici creșterea numărului de orașe din țara noastră, evoluția procesului social spre dispariția deosebirilor esențiale între sat și oraș, deci sporirea considerabilă a numărului de cititori.” (Marin Preda); „Niciodată patria noastră nu s-a bucurat de un asemenea prestigiu, de o asemenea forță a valorilor și de asemenea noblețe a ideilor în plină expansiune, ca astăzi. (...) Partidul Comunist Român își întinde antenele către plămuierea de mâine a României...” (Mircea Horia Simionescu); „Sărbătorim a 60-a aniversare a scumpului nostru președinte Nicolae Ceaușescu și 45 de ani de activitate a acestui bărbat (...), cel mai muncitor dintre muncitori, cel mai țaran dintre țărani...” (Nichita Stănescu); „Statul nostru este un stat socialist. Politica statului nostru reflectă vocația și virtuțile unui popor care, cunoscând îndelung aspirarea socială și națională, a ales o dată pentru totdeauna calea cea mai sigură și mai dreaptă ce face imposibilă de aici înainte întoarcerea în trecut la ceea ce era o gravă și păgubitoare nesocotire a vocației lui istorice și virtuților sale înnăscute.” (Constantin Țoiu)

În ceea ce privește lupta împotriva totalitarismului comunist, „rezistența” putea însemna o formă de rezistență fizică (la arestari, interogatorii, în fața frigului, a foamei), o rezistență psihică (la presiune, trădări) sau o rezistență morală (la principii, în raport cu propria persoană, familia, prietenii). Rezistența manifestată în cultură privește clasa intelectualilor și presupune în plus o componentă spirituală. Rezistența prin cultură a însemnat, de fapt, minima rezistență și s-a bazat pe atitudinea duală a scriitorilor: erau nevoiți să recurgă la anumite subtilități cu prețul supraviețuirii în acele condiții vitrege și totuși să emită semnale relevante publicului plictisit de ingineri și oameni ai muncii însuflețiți de edificarea socialismului.

Ecoul unei disidențe în România s-a făcut auzit destul de târziu și fără prea multe repercusiuni. În primul rând, ambii conducători ai României comuniste – Gh.Gheorghiu-Dej (1947-1965) și Nicolae Ceaușescu (1965-1989) – s-au bucurat de o relativă simpatie datorită naționalismului lor care a trecut, ca importanță, înaintea stalinismului lor structural. Cercetătoarea americană K. Verdery făcea observația că sentimentul național a fost dintotdeauna foarte puternic la români și că dictatorii au știut foarte bine să exploateze acest sentiment: „Dacă a existat o ideologie în România lui Ceaușescu care să aibă potențial forță hegemonică, aceasta a fost ideologia națională. În mod virtual aproape toți românii au acceptat și încă mai acceptă importanța ideii naționale, însoțită de unificarea lumii sociale (și ecranarea implicită de către ea a diviziunilor sociale interne)”⁹.

Scriitorii disidenți sunt, așadar, aceia care, la un moment dat, contestă ceva ce până atunci acceptaseră, intră în dezacord cu linia oficializată a grupului din care fac parte: „Un dezacord exprimat public, bineînțeles, și nu în convorbiri particulare sau în pagini tănuite de jurnal”¹⁰.

⁸ Alexandru Laszlo, *Rezistența prin cultură - cinci paradoxuri*, „Obiectiv cultural”, 11 Ianuarie, 2011, sursa <http://cultural.obiectivbr.ro>

⁹ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Humanitas, București, 1994, p. 30.

¹⁰ Gabriel Dimisianu, *Ceva despre disidență și disidenți*, „România literară”, nr. 42, 2007, sursa <http://www.romlit.ro>

Adrian Marino deosebea între două tipuri de rezistență prin cultură în cazul scriitorilor români¹¹. Este vorba despre o rezistență pasivă, caracterizată de refuzul implicării sau de a scrie la comandă, în folosul cuiva, cu riscul de a fi sancționați. Rezistența a fost privită de cele mai multe ori ca o acomodare a scriitorilor cu ideologia politică, de o atitudine tacită, o încercare de autoizolare într-un turn de fildeș, fără a se compromite. Apoi, rezistența activă presupune încălcarea legii ca formă de protest, prin publicarea clandestină a unor texte sau cărți, colaborări cu *Europa Liberă*, publicarea de texte subversive, scăpate de cenzură. Reprezentanți pentru rezistența activă, sunt Bujor Nedelcovici, Ana Blandiana, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu.

Ana Blandiana face primii pași în disidență când publică, în 1984, în revista „Amfiteatru”, câteva poezii cu aluzii directe la nedreptățile regimului comunist și condițiile precare de viață, pentru care scriitoarea capătă interdicția de a mai publica: *Cruciada copiilor* („Un întreg popor / Care n-aude, nu vede, nu înțelege, / Dar înaintea / Prin trupuri zvârcolite de femei, / Prin sânge de mame / Neîntrebat.”), *Totul* („cafea cu înlocuitori, / lupta popoarelor pentru pace, coruri, / producția la hectar, Gerovital, aniversări, / compot bulgăresc, adunarea oamenilor muncii, / vin de regiune superior, adidași, / bancuri, băieții de pe Calea Victoriei, / pește oceanic, Cântarea României, / totul”), *Eu cred* („Eu cred că suntem un popor vegetal, / De unde altfel liniștea / În care așteptăm desfrunzirea”, „Cine-a văzut vreodată / Un copac revoltându-se?”) și *Delimitări* (Noi, plantele, / Nu suntem ferite / Nici de boală, / Nici de nebulă / [...] Nici de foame, / Nici de frică / [...] Singurul lucru / De care suntem ferite / Sau poate private / E fuga”). În 1987, Ana Blandiana revine în centrul atenției cu un nou scandal generat de motanul Arpagic: „Numele pisoiului meu a devenit pseudonimul dictatorului, iar eu am pierdut, bineînțeles, din nou dreptul de a publica. De data asta definitiv”¹².

Disidenții români au acționat din impuls de conștiință și s-au expus unor măsuri de pedepsire care nu s-au limitat la interzicerea de a publica. Au suportat punerea sub urmărire, anchetările la Securitate, lăsarea fără slujbă, arestarea la domiciliu (Mircea Dinescu), obligarea, până la urmă, de a emigra (Paul Goma, Dorin Tudoran).

Paul Goma a avut o scurtă perioadă în care, atras de discursul lui Ceaușescu din 21 august 1968, a aderat la comunism. Peste câțiva ani, nepublicându-i-se romanul *Ostinato*, trimite cartea în Occident. Redactează apoi mai multe scrisori de protest către dictator, dă interviuri în presa străină în care critică aspru regimul comunist. Atitudinea sa nu este trecută cu vederea și, în 1977, este forțat să se expatrieze. Același lucru s-a întâmplat și cu Dan Deșliu care, după anii '80, își schimbă radical poziția cu privire la regimul nefast ce pusese stăpânire, la toate nivelurile, pe teritoriul românesc. După ce părăsește partidul îi aduce lui Ceaușescu învinuiri directe, printre care și aceea că se comporta ca și cum ar fi fost proprietarul României. Dorin Tudoran, fost membru de partid, denunță încălcarea dreptului la exprimare liberă și a drepturilor omului. Mircea Dinescu, de asemenea, abordează problema libertății de exprimare și a libertății în general, a mizeriei din țară, a înfometării populației și a distrugerii satelor¹³.

Uniunea Scriitorilor Români a fost o instituție independentă în timpul regimului comunist, care a reușit să scape de o confruntare directă cu Partidul, practicând o rezistență pasivă, prin adoptarea unui apolitism estetic. Până în anii '80, URSS funcționa pe principii democratice, promovându-se dezbaterile libere, polemicile și analiza critică a documentelor oficiale. Uniunea sprijinea tacit acte de disidență propriu-zisă (ale unor scriitori ca Dan Deșliu, Paul Goma, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Ana Blandiana sau în emisiunile de la *Europa Liberă*), iar în repetate rânduri a contrazis așteptările autorităților comuniste (incriminându-l pe Eugen Barbu ca plagiator, refuzând să-și dea acordul pentru numirea lui Nicolae Dan Frunteletă ca redactor-șef la revista „Luceafărul” etc.)¹⁴.

Ulterior, după Conferința Națională a Scriitorilor 1981, realizând că pierduse controlul asupra scriitorilor din cadrul Uniunii, Ceaușescu decide să ia măsuri. Drept urmare, din 1981 și până la

¹¹ Adina Dinițoiu, *Adrian Marino – un caz și un document de epocă*, „Observator cultural”, nr. 519, 2010, sursa <http://www.observatorcultural.ro>

¹² Simona Chițan, *Ana Blandiana îl reabilitează pe Arpagic*, „Evenimentul zilei”, 26 octombrie 2008, sursa <http://www.evz.ro>

¹³ Gabriel Dimisianu, *op. cit.*

¹⁴ Alex. Ștefănescu, *O instituție demonizată UNIUNEA SCRITORILOR*, „România literară”, nr. 19, 2005, sursa <http://www.romlit.ro>

sfârșitul anului 1989, partidul comunist are grijă să nu se mai organizeze nici o conferință națională și împiedică sistematic convocarea Consiliului USR.

Odată cu trecerea timpului, regimul comunist manifesta o tendință tot mai accentuată de reideologizare a mediului cultural și de înăsprire a cenzurii. Naționalismul excesiv a condus la situația în care până și creația populară era deformată, astfel încât să corespundă direcției impuse de Partid. Folclorul a fost interpretat tendențios în articole critice, fiind considerat o expresie a luptei de clasă, atribuind în mod abuziv țăranilor cântece de slăvire a stilului de viață impus de sovietici: „Frunzucă verde de vie,/ Drag mi-e la gospodărie,/ Când viu sara din câmpie/ Văd lanu de grâu frumos,/ Suflă-l vântu-n sus și-n jos,/ Mai îl suflă câtă soare -/ Drag mi-e că nu văd răzoare./ Frunză verde și una,/ Bine-mi place a lucra/ pământu tot o tarla...”¹⁵

În cadrul unui simpozion cu tema *Literatura română în timpul comunismului*, Alex. Ștefănescu scoate la iveală, însă, existența unui folclor clandestin și subversiv, din care reies adevăratele sentimente ale țăranilor față de viața în regimul comunist: „Du-te, tătucă,-nainte/ Și-i fă loc la președinte/ Și-i sapă groapa-n pătrat/ Să încapă toți din Sfat/ C-am avut zece hectare/ Și ne-o dat treizeci de are./ O, da' n-ai avut lădoi feștit,/ Cu ziar te-o învălit!”; „Bine-mi pare că nu-s scris/ În partidu comunist.”; „Trăiască cine-a trăi,/ Trăiască comuniștii:/ Nu ne temem noi de ii -/ Muștele și fânțarii!”¹⁶. Putem vorbi, deci, și de o rezistență a oamenilor de rând, prin parodierea formulelor de proslăvire a comunismului. Textele, de un umor fin, specific stilului aluziv, sunt o ironie caustică dată modului de viață comunist și ilustrează strigătul disperat al unei lumi paralizate de controlul exercitat de Puterea Comunistă.

Nu a existat o „rezistență literară” clar definită și declarată de către scriitorii români. Dacă s-a rezistat, s-a făcut în mod individual, fiecare scriitor a căutat soluții de acomodare, încercând să păcălească ideologia, atât cât se putea, și să adopte un stil evaziv. O altă formă ambiguă de rezistență, pe care și-au asumat-o scriitorii a fost aceea de a refuza direct sau indirect, tacit sau declarat, să scrie la comandă în favoarea sistemului totalitar comunist.

Atitudinea duplicitară, de „rezistență și compromis”, a intelectualității române față de puterea care încerca pe toate căile să reducă viața culturală a țării la subcultura oficială este mai ales vizibilă în modul în care intelectualii s-au poziționat față de poliția politică (Securitate) și față de poliția culturală (cenzură).

Comunismul a avut asupra scriitorilor noștri autentici un ecou lung, presupunând o angajare subversivă, exemplul cel mai concludent fiind literatura Generației '80. Atitudinea scriitorilor este motivată și de lipsa de perspectivă ce îl caracteriza pe omul comunist, tragismul existențial, iar în situația în care cenzura nu permitea scăpări ce puteau aduce prejudicii regimului, preferând literatura „cu perdea”, folosirea ironiei subtile, critica la adresa societății sub masca existenței dramatice a oamenilor. Vorbim astfel de literatură ca expresie a crizei existențiale, a singurătății omului și a alienării sale într-o societate în care personalitatea individului era anihilată, în care singurul drept era acela de a nu spune nimic și de a îndura. „Optzeciștii au și ei o decență exemplară în a nu se lăsa contaminați de comunism în nici un fel”¹⁷. Anii '80 se înscriau în etapa dictaturii tot mai pronunțate a lui Nicolae Ceaușescu. Elita putea fi astfel mai ușor supravegheată prin măsuri drastice: libertatea de exprimare era restrânsă la spațiul intim, fondurile alocate de partid și de stat pentru cultură erau diminuate. Totuși, în aceste condiții deloc propice, autori precum: Mircea Cărtărescu, Florin Iaru, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Gabriel Chifu, Ioan Groșan, Nichita Danilov, Liviu Antonesei, Ion Mureșan, Marta Petreu, Mircea Nedelciu, Gheorghe Crăciun, Stelian Tănase, Alexandru Vlad, Horia Ursu, Dan Stanca, Petru Cimpoeșu etc., au refuzat îndochinarea și și-au respectat obligația morală de a scrie numai literatură, și nu texte care să corespundă orientării politice. Probabil că literatura Generației '80 este dovada cea mai clară a ostilității față de regimul comunist. Este singurul moment istoric ce și-a pus amprenta atât de bine în literatura română și a dat naștere unor mărturii veritabile despre aspirările și nedreptățile comise: „Eschiva, aluzia, eufemismul, manipularea subliminală, lovitura piezișă, duplicitatea nu fac parte decât din textura literaturii esopice, ci din întreg «textul»

¹⁵ Alex. Ștefănescu, *Literatura Română în timpul comunismului*, „România literară”, nr. 21, 2004, sursa <http://www.romlit.ro>

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ion Simuț, *Antologia demnității scriitorului român*, „România literară”, nr. 32, 2008, sursa <http://www.romlit.ro>

societății românești aflate pe drumul construcției socialismului”¹⁸. Literatura optzeciștilor apare din dorința de a încerca să înăbușe ideologia politică, de a rezista opresiunilor. Tocmai de aceea, produsul finit este o literatură de înaltă ținută artistică, capabilă să trezească întrebări și îndemnuri în conștiința cititorilor.

Așadar, literatura apărută după instalarea comunismului a fost una cu totul nouă, rezultatul unei schimbări radicale față de tradiția românească, tradiția literară și de firescul literaturii. Scriitorii au fost obligați să scrie după reguli, să respecte indicații precise, dând naștere unei literaturi unice în istorie.

Nu se poate pune problema de o rezistență culturală construită din temelii, ci de mai multe cazuri de cedare sub presiunea ideologiei (din lașitate sau din motive materiale) decât de opoziție față de direcția greșită în care se îndrepta literatura. Putem vorbi de cazuri individuale ale unor scriitori care au avut curajul de a nu se compromite, însă aceasta nu a fost, din păcate o atitudine de amploare. Din România sau din străinătate, aceștia au criticat regimul politic și au încercat să tragă semnale de alarmă asupra situației fără precedent în care comuniștii conduseseră țara.

Cu toate limitele și constrângerile regimului comunist, rezistența prin cultură a reprezentat pentru istoria literaturii române străduința unor scriitori de a apăra valori autentice și de a căuta în literatură un refugiu, de a realiza creații valoroase, în ciuda împrejurărilor istorice neprielnice, și de a se utiliza orice mijloace pentru a se transmite societății mesaje și mărturii ale unei perioade ostile.

BIBLIOGRAPHY

1. Alexandrescu, Sorin, *Privind înapoi modernitatea*, Univers, București, 1999.
2. Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, vol. II, Polirom, Iași, 2005.
3. Cesereanu, Ruxandra, Pop, Doru, Hațiegan, Anca, *Rezistență sau supraviețuire prin cultură ?*, „Observatorul Cultural”, nr. 203, ianuarie, 2004.
4. Chițan, Simona, *Ana Blandiana îl reabilitează pe Arpagic*, „Evenimentul zilei”, 26 octombrie, 2008.
5. Cristea-Enache, Daniel, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Corint, București, 2007.
6. Dimisianu, Gabriel, *Ceva despre disidență și disidenți*, „România literară”, nr. 42, 2007.
7. Dinițoiu, Adina, *Adrian Marino – un caz și un document de epocă*, „Observator cultural”, nr. 519, 2010.
8. Laszlo, Alexandru, *Rezistența prin cultură - cinci paradoxuri*, „Obiectiv cultural”, 11 Ianuarie, 2011.
9. Pleșu, Andrei, *Rezistența prin cultură*, „Dilema Veche”, nr. 348, 14-20 octombrie, 2010.
10. Simuț, Ion, *A existat disidență înainte de Paul Goma?*, „România literară”, nr. 22, 2008.
11. Simuț, Ion, *Antologia demnității scriitorului român*, „România literară”, nr. 32, 2008
12. Ștefănescu, Alex., *Literatura Română în timpul comunismului*, „România literară”, nr. 21, 2004.
13. Ștefănescu, Alex., *O instituție demonizată UNIUNEA SCRITORILOR*, „România literară”, nr. 19, 2005.
14. Verdery, Katherine, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Humanitas, București, 1994.

---

¹⁸ Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. II, Polirom, Iași, 2005, p. 230.